

Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 25. 4. 2007, sp. zn. 32 Odo 1528/2005 ve věci o zrušení rozhodčího nálezů, vedené u Městského soudu v Praze pod sp. zn. 11 Cm 91/2002, o dovolání žalované proti rozsudku Vrchního soudu v Praze ze dne 3. února 2005 č. j. 8 Cmo 307/2004-63, obsahuje právní větu k vázanosti soudu petitum žaloby, právnímu posouzení věci (§ 153 odst. 2 o. s. ř.), poučovací povinnost v rozhodčím řízení (§ 118a o. s. ř.) a k subsidiaritě občanského soudního řádu v rozhodčím řízení (§ 30 zák. č. 216/1994 Sb.), že

(I.) Překročením návrhu žalobce ve smyslu § 153 odst. 2 o. s. ř. není, jestliže soud skutek, který byl předmětem řízení, posoudí po právní stránce jinak, než to učinil žalobce, a jestliže na základě takového právního posouzení věci přizná žalobci požadované plnění.

(II.) Soud není při posuzování věci vázán právním názorem žalobce.

(III.) Ustanovení § 118a o. s. ř. se přiměřeně použije i v rozhodčím řízení vedeného podle zákona č. 216/1994 Sb.

Z odůvodnění rozhodnutí vyplývá, že Rozhodčí soud vycházel ze dvou smluv o vyrovnání, uzavřených mezi žalovanou a věřitelem, podle nichž měla žalovaná druhé straně zaplatit. Žalovaná svoji povinnost nesplnila, a proto věřitel svoji pohledávku za žalovanou postoupil smlouvou o postoupení pohledávky žalobkyni. Rozhodčí soud shledal obě smlouvy neplatnými podle § 37 občanského zákoníku pro jejich neurčitost, a aniž účastníky řízení upozornil, že má v úmyslu věc po právní stránce posoudit jinak než z důvodu tvrzeného v návrhu, přiznal žalované uvedenou částku jako náhradu škody podle obchodního zákoníku, a to do výše 70 % uplatněného nároku, aniž dal žalobkyni možnost se ke změně právní kvalifikaci vyjádřit, případně se jí účinně bránit.

Odvolací soud posuzoval, zda bylo možno uplatněný nárok beze změny žalobních tvrzení a důkazních návrhů posoudit i z titulu práva na náhradu škody způsobené neplatností právního úkonu a zda nedošlo k porušení příslušných procesních předpisů a ve shodě se závěrem soudu prvního stupně uzavřel, že žalobní tvrzení nebyla dostatečná pro posouzení důvodnosti nároku na zaplacení žalované částky z titulu práva na náhradu škody, která neměla vzniknout z důvodu porušení povinnosti ze smlouvy, ale pro neplatnost smluv, takže v řízení bylo namíste aplikovat přiměřeně § 118a o.s.ř., neboť příslušný postup není podrobně upraven ani zákonem o rozhodčím řízení, ani řádem rozhodčího soudu. Přitom platí, že nárok na náhradu škody v rozhodčím řízení projednán nebyl.

Za této situace byl správný závěr soudu prvního stupně ohledně existence důvodu pro zrušení rozhodčího nálezů daného § 31 písm. e) zákona o rozhodčím řízení, když současně je dán i důvod podle písmene f) téhož ustanovení, neboť bylo rozhodnuto o nároku, který nebyl ani tvrzen, ani prokazován a na základě tvrzených skutečností nemohl být ani zjištěn.

Podle § 153 odst. 2 o. s. ř. soud může překročit návrhy účastníků a přisoudit něco jiného nebo více, než čeho se domáhají, jen tehdy, jestliže řízení bylo možno zahájit i bez návrhu, nebo jestliže z právního předpisu vyplývá určitý způsob vypořádání vztahu mezi účastníky.

Ve sporném řízení, které je ovládáno dispoziční zásadou, platí, že soud je vázán žalobou. Uvedené ustanovení soudu zakazuje, aby žalobci přiznal něco jiného, než požadoval, nebo aby

žalobci přiznal sice požadované plnění, avšak z jiného skutkového základu (z jiného skutku), než který byl předmětem řízení. Není však překročením návrhu, jestliže soud skutek, který byl předmětem řízení, posoudí po právní stránce jinak, než to učinil žalobce, a jestliže na základě takového právního posouzení věci přizná žalobci požadované plnění (srov. Bureš, Drápal, Krčmář a kolektiv, Občanský soudní řád – komentář, I. díl, 7. vydání, C. H. Beck, strana 692). Soud tedy není při posuzování věci vázán právním názorem žalobce. Soud nemohl překročit návrh žalobkyně vymezený jednak skutkem (skutkovými tvrzeními) a jednak žalobním petitem (srov. vymezení věci z hlediska překážky věci zahájené – § 83 o. s. ř. nebo překážky věci rozsouzené – § 159a o. s. ř.), nikoliv však právním posouzením uplatňovaného nároku, a proto je zcela nerozhodné, který důvod zrušení rozhodčího nálezu odvolací soud nakonec shledal. Druhou otázkou byl vztah občanského soudního řádu a zákona o rozhodčím řízení, který je upraven § 30 zákona o rozhodčím řízení, podle kterého nestanoví-li zákon jinak, užijí se na řízení před rozhodci přiměřeně ustanovení občanského soudního řádu.

Z použití termínu „přiměřeně“ vyplývá, že rozhodčí řízení nepodléhá občanskému soudnímu řádu přímo a jeho jednotlivá ustanovení nelze použít v rozhodčím řízení mechanicky. Ono přiměřeně znamená především zohlednění obecných zásad, na nichž stojí české rozhodčí řízení, to znamená použití norem občanského soudního řádu pod obecným rámcem zásad českého rozhodčího řízení (tak např. zákon o rozhodčím řízení nestanoví náležitosti rozhodčího nálezu, je proto nutno přiměřeně použít § 157 o. s. ř., není vyloučen ani mezitímní ani částečný rozhodčí nález). V posuzované věci se jednalo o jednu ze zásad rozhodčího řízení, která platí i v občanském soudním řízení, a sice zásadu rovnosti stran, v zákoně o rozhodčím řízení zakotvenou v jeho § 19 odst. 2, podle kterého vedou rozhodci rozhodčí řízení tak, aby bez zbytečných formalit a při poskytnutí stejné příležitosti k uplatnění práv všem stranám byl zjištěn skutkový stav věci potřebný pro rozhodnutí sporu. Vzhledem k tomu, že zákon o rozhodčím řízení tuto zásadu nikterak nerozvádí stanovením konkrétních práv účastníků rozhodčího řízení, která nesmí být narušena ve smyslu zachování uvedené zásady, je nutno podle § 30 zákona o rozhodčím řízení použít přiměřeně příslušná ustanovení občanského soudního řádu. Zmíněná rovnost účastníků řízení je v občanském soudním řádu realizována mj. stanovením zásady předvídatelnosti rozhodnutí soudu, k jejímuž naplnění slouží i poučovací povinnost soudu podle § 118a o. s. ř. Podle odstavce 2 tohoto ustanovení platí, že má-li předseda senátu (rozhodce) za to, že věc je možné po právní stránce posoudit jinak než podle účastníkova právního názoru, vyzve účastníka, aby v potřebném rozsahu doplnil vylíčení rozhodných skutečností. Účastník řízení tak nemůže být zaskočen jiným právním názorem soudu a nemůže mu tak být znemožněno tvrdit skutečnosti významné z hlediska právního názoru soudu a nabídnout k jejich prokázání důkazy. Účastníkům řízení lze pouze konkrétním poučením v rovině povinnosti tvrzení a povinnosti důkazní zpřístupnit tento jiný názor. Pokud v dané věci rozhodčí soud posuzoval uplatněný nárok žalované (v rozhodčím řízení žalobkyně) jako plnění ze smlouvy o vyrovnání uzavřené žalovanou s jiným právním subjektem než žalobkyní tak, jak byl uplatněn v žalobě, a teprve do svého rozhodnutí promítl svůj právní názor o existenci nároku na náhradu škody vzniklé v důsledku neplatnosti uvedené smlouvy o vyrovnání, pak se jedná o nárok zcela odlišný od plnění ze smlouvy, to znamená nárok, který nebyl v rozhodčím řízení ani tvrzen, ani prokazován. Pokud Rozhodčí soud evidentně rozhodl o nároku, který nebyl v řízení uplatňován a prokazován, odvolací soud nepochybil, pokud shledal důvody pro zrušení nálezu rozhodčího soudu stanovené v § 31 písm. e) a f) zákona o rozhodčím řízení.

V této souvislosti lze uvést další rozhodnutí (rozsudek) Nejvyššího soudu z 31. 7. 2003 sp. zn. 25 Cdo 1934/2001, který obsahuje právní větu, že (I.) Právní kvalifikace nároku, i když je v žalobě uvedena, není pro soud závazná a soud je při rozhodování vázán zjištěným skutkovým stavem, ne však tím, jak účastník řízení skutkový stav právně posuzuje. (II.) Jestliže na základě zjištěného skutkového stavu lze žalobci přiznat plnění, kterého se domáhá, byť z jiného právního důvodu, než jak žalobce svůj nárok po právní stránce kvalifikoval, soud nemůže žalobu zamítnout, nýbrž musí žalobci plnění přiznat. (III.) Překročením návrhu a porušením dispoziční zásady řízení je přiznání jiného plnění, než které žalobce v žalobním petitu požadoval, nebo přiznání plnění na základě jiného skutkového stavu, než který byl tvrzen v žalobě a byl předmětem dokazování v soudním řízení.

Z odůvodnění lze citovat, že žalobci se žalovanou uzavřeli smlouvu o pronájmu nebytových prostor v domě, který byl ve vlastnictví žalobců, na dobu určitou od 8. 5. 1995 do 30. 6. 2000. Za pronajímatele smlouvu podepsal pouze první žalobce za přítomnosti a souhlasu druhé žalobkyně. Soud dospěl k závěru, že smlouva byla uzavřena platně. Nájemní vztah zanikl dnem 14. 7. 1998 a k tomuto dni zůstal nedoplatek na nájemném. Žalovaná výši nedoplatku nezpochybňovala, do výše této částky však namítla započtení z důvodu zhodnocení nebytových prostor. Soud její projev posoudil jako obranu proti žalobě (§ 98 o.s.ř.), a protože zjistil, že tento nárok je předmětem řízení vedeného u Okresního soudu v Liberci, dále se jím pro překážku věci zahájené nezabýval a ve věci rozhodl tak, že žalované uložil povinnost žalobcům žalovanou částku zaplatit. Odvolací soud řízení dále doplnil a zjistil, že nájemní smlouva, která není datovaná, byla uzavřena nejpozději do 30.5.1995 a že magistrát ve smyslu ustanovení §3 odst. 3 zákona č. 116/1990 Sb. vydal souhlas s pronájmem předmětných nebytových prostor ve prospěch žalované až dne 10.1.1996. Protože smlouva o nájmu nebytových prostor byla uzavřena bez předchozího souhlasu obce a protože žalobci neprokázali, že by žádost o předchozí souhlas s pronájmem nebytových prostor podali v takovém předstihu, aby před uzavřením smlouvy nastala fikce udělení tohoto souhlasu, byla nájemní smlouva absolutně neplatná. Pokud se žalobci domáhali nájemného jakožto plnění z této smlouvy, dospěl odvolací soud k závěru, že jim nelze přiznat plnění z titulu bezdůvodného obohacení, neboť předmět řízení vymezuje žalobce nejen žalobním petitem, ale i určením rozhodných skutečností, a takto vymezený předmět řízení není soud v důsledku dispoziční zásady oprávněn měnit. Jestliže žalobci v žalobě tvrdili, že požadují plnění z uzavřené smlouvy o nájmu, a v průběhu řízení žalobu nezměnili a nově netvrdili skutečnosti, týkající se užívání nemovitosti žalovanou bez právního důvodu, nemohl se soud bezdůvodným obohacením žalované zabývat, neboť to nebylo předmětem řízení.

Nejvyšší soud jako soud dovolací přezkoumal rozsudek odvolacího soudu v rozsahu uplatněných dovolacích důvodů s tím, že nesprávné právní posouzení věci může spočívat v tom, že soud věc posoudil podle nesprávného právního předpisu, nebo že správně použitý právní předpis nesprávně vyložil, případně jej na zjištěný skutkový stav věci nesprávně aplikoval. Nejvyšší soud České republiky dospěl k závěru, že právní kvalifikace nároku, i když je v žalobě uvedena, není pro soud závazná a soud je při rozhodování vázán zjištěným skutkovým stavem, ne však tím, jak účastník řízení skutkový stav právně posuzuje, takže neplatí, že bez změny žaloby se nelze se nárokem žalobců zabývat. Otázka absolutní neplatnosti smlouvy je otázkou právní a nikoliv skutkovou, a tak nemohlo v dané věci právní posouzení smlouvy jako neplatné znamenat změnu skutkového stavu vymezeného žalobou. Šlo (pouze) o jiný než žalobci uvedený právní důvod požadovaného plnění, kterým soud není

vázán. Judikatura tak jednoznačně dovozuje, že pokud soud rozhoduje o nároku na plnění na základě skutkových zjištění, umožňujících podřadit uplatněný nárok po právní stránce pod jinou hmotněprávní normu, než jak ji uvádí žalobce, je povinností soudu podle příslušných ustanovení věc posoudit a o nároku rozhodnout, a to bez ohledu na to, jaký právní důvod požadovaného plnění uvádí žalobce.

Pokud na základě zjištěného skutkového stavu lze žalobci přiznat plnění, kterého se domáhá, byť z jiného právního důvodu, než jak žalobce svůj nárok po právní stránce kvalifikoval, soud nemůže žalobu zamítnout, nýbrž musí žalobci plnění přiznat. Překročením návrhu a porušením dispoziční zásady řízení by bylo pouze přiznání jiného plnění, než které žalobce v žalobním petitu požadoval, nebo přiznání plnění na základě jiného skutkového stavu, než který byl tvrzen v žalobě a byl předmětem dokazování v soudním řízení.

V daném případě byl žalobou uplatněn nárok na peněžitě plnění, vycházející ze skutkového tvrzení, že na základě smlouvy o nájmu nebytových prostor žalovaná užívala nebytové prostory, avšak žalobci za to od ní neobdrželi smluvené protiplnění (nájemné). Jestliže je podle názoru soudu nájemní smlouva neplatná a jiný důvod užívání není tvrzen, není změnou skutkového stavu vymezeného v žalobě, posoudí-li soud nárok žalobců na zaplacení požadované částky podle hmotněprávních norem upravujících nárok na vydání plnění z bezdůvodného obohacení.

Vzájemné pohledávky věřitele a dlužníka, jejichž plnění je stejného druhu, zaniknou započtením, pokud se vzájemně kryjí, jestliže některý z účastníků učinil vůči druhému projev směřující k započtení. Zánik nastává okamžikem, kdy se pohledávky setkaly. Zánik pohledávky započtením má obdobné důsledky jako zánik dluhu splněním. Jestliže žalovaná nepochybně pohledávku žalobců, která je předmětem tohoto řízení, a proti ní uplatňuje k započtení svoji pohledávku ve stejné výši, je zřejmé, že jde pouze o procesní obranu žalované a nikoliv o vzájemný návrh (srov. § 98 o.s.ř.), jak ostatně správně dovodil soud prvního stupně. Avšak i, pokud by pohledávka žalované, namítnutá k započtení proti pohledávce uplatněné žalobou v řízení, byla již předmětem jiného soudního řízení, nelze uzavřít, že by projednání této námítky bránila překážka věci zahájené (litispendence – § 83 o.s.ř.). Je totiž třeba vycházet z toho, že pouze vzájemný návrh má procesní důsledky stejné jako návrh na zahájení řízení; lze jej vyloučit k samostatnému řízení podle ust. § 97 o.s.ř. anebo řízení o vzájemném návrhu zastavit s ohledem na překážku litispendence podle ust. § 83 o.s.ř. Pokud se však o vzájemný návrh nejedná, má uplatnění pohledávky k započtení povahu pouze procesní obrany proti žalobě, obdobné např. námitce zaplacení dluhu, která nemá povahu návrhu na zahájení řízení a s níž se tedy nemohou spojit následky spojené se zahájením řízení.

Proto v případě obrany proti žalobě nelze aplikovat § 83 o.s.ř., týkající se překážky litispendence. V tomto směru lze odkázat na rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 21, ročník 1999. Právní názor vyslovený v tomto rozsudku je závazný.

Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 27.9. 2016 sp. zn. 23 Cdo 3206/2014, se zabývalo otázkou předvídatelnosti rozhodnutí rozhodce ve spojení s poučovací povinností stran, ve věci návrhu žalobkyně na zrušení rozhodčího nálezů Rozhodčího soudu při Hospodářské komoře České republiky a Agrární komoře České republiky, z jehož odůvodnění

vyplývá, že soud prvního stupně posuzoval tvrzení žalobkyně, že jí nebyla dána možnost věc před rozhodci projednat, protože ji v průběhu rozhodčího řízení rozhodci nepoučili o nedostatečně zjištěném skutkovém stavu ve smyslu § 118a zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „o. s. ř.“), ani o nutnosti upřesnit neurčitou námitku promlčení, a dále se soud zabýval námitkou rozporu rozhodčího nálezu s veřejným pořádkem a základními zásadami českého právního řádu.

Rozhodčí soud zjistil, že se účastníci řízení přeli o výklad smlouvy, a provedl všechny důkazy stranami předložené, když žalovaná uvedla, že nenavrhuje žádné další důkazy a že se shoduje s vyjádřením žalující strany, že základ sporu je třeba spatřovat ve výkladu smlouvy o restrukturalizaci. Z uvedeného je patrné, že žalobkyně si musela být vědoma jednak možnosti odlišného výkladu sporného ujednání od výkladu jejího (a to nejen během rozhodčího řízení, ale dokonce už dříve), a toho, že za situace, kdy strany smlouvy vedly téměř od jejího uzavření spory právě ohledně jejího výkladu, bude nutno využít nejen ustanovení § 266 odst. 1 a 4 obch. zák., ale Rozhodčí soud bude muset přistoupit k výkladovým pravidlům upraveným v § 266 odst. 2 a 3 obch. zák.

Z judikatury vyplývá, že za přiměřeného použití občanského soudního řádu (§ 30 ZRŘ) má i rozhodce poučovací povinnost upravenou v ustanovení § 118a o. s. ř., protože v rozhodčím řízení plní roli rozhodovacího orgánu namísto soudu (srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. dubna 2007, sp. zn. 32 Odo 1528/2005). Jak vyslovil Nejvyšší soud České republiky např. v usnesení ze dne 29. ledna 2014, sp. zn. 23 Cdo 1546/2012, nebo usnesení ze dne 5. srpna 2016, sp. zn. 23 Cdo 604/2016, je však třeba v každém jednotlivém případě zkoumat, zda bylo poučení podle ustanovení § 118a o. s. ř., jehož smyslem je zabránit tomu, aby byl účastník ve sporu neúspěšný proto, že neunesl břemeno tvrzení či břemeno důkazní, na místě a jestli případné neposkytnutí poučení znamenalo, že účastník nebyla dána příležitost chybějící tvrzení či důkazy doplnit (navrhnout). Závěry Nejvyššího soudu vycházejí ze závěru Ústavního soudu (nález ze dne 8. března 2011, sp. zn. I. ÚS 3227/07), který dovodil, že k upření plné možnosti uplatnění práv strany může dojít i nepředvídatelným postupem rozhodce, v důsledku něhož se nebude strana moci kupř. vyjádřit ke všem relevantním skutečnostem, popř. doplnit svá tvrzení o skutečnostech, které z pohledu svého právního názoru nepovažovala za významné a jež jsou naopak relevantní z hlediska právního názoru zastávaného rozhodcem, a navrhnout k jejich prokázání důkazy. Ústavní soud zdůraznil, že vyloučení nepředvídatelnosti v rozhodování rozhodců je o to naléhavější, že rozhodčí řízení je zásadně jednoinstanční, což stranám znemožňuje alespoň následně reagovat na překvapivý právní názor, a uzavřel, že rozhodce nemůže být pouze pasivním činitelem, ale způsobem vedení řízení musí zajistit, aby jeho rozhodnutí nebylo překvapivé. Poučovací povinnost rozhodce není v rozporu s povahou rozhodčího řízení, resp. jinak řečeno, ani specifika rozhodčího řízení nemohou být argumentem pro závěr, že rozhodce nemusí dbát o předvídatelnost svého rozhodování. Jestliže se Rozhodčí soud přiklonil k jednomu z možných stranami presentovaných výkladů s odkazem na § 266 odst. 2 a 3 obch. zák., nebylo jeho rozhodování nepředvídatelné. Z uvedeného nálezu je zřejmé, že důvodem pro aplikaci § 118a o. s. ř. v rozhodčím řízení je prevence nepředvídatelnosti rozhodování rozhodce. Jestliže se Rozhodčí soud přiklonil k jednomu z možných stranami presentovaných výkladů s odkazem na § 266 odst. 2 a 3 obch. zák., nebylo jeho rozhodování nepředvídatelné.

Z toho lze vyvodit závěr, že je-li rozhodnutí rozhodce předvídatelné i bez poučení podle § 118a o. s. ř. (přičemž není rozhodné, podle kterého odstavce) a je-li tedy materiálně zachována úroveň ochrany, která by se stranám dostala v civilním řízení soudním, odpadá s ohledem na menší formálnost rozhodčího řízení důvod pro přiměřené použití tohoto ustanovení podle § 30 zák. č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů, ve znění předpisů pozdějších. V posuzované věci nepřicházelo poučení podle ustanovení § 118a odst. o. s. ř. v úvahu, neboť, jak vyplývá ze skutkových zjištění soudů nižších stupňů, jimiž je dovolací soud vázán, předmětný rozhodčí nález není založen na závěru, že dovolatelka v rámci své procesní obrany neunesla důkazní břemeno. V řízení byl žalobkyni dán dostatečný prostor k tomu, aby tvrdila rozhodné skutečnosti a navrhovala k nim relevantní důkazy.

Odlišný názor rozhodců ohledně důvodnosti nároku žalobkyně neznamená, že strana (žalobkyně) musí být před vydáním rozhodnutím poučena o odlišnosti tohoto názoru a pouze z tohoto důvodu vyzvána k dalším tvrzením a důkazním návrhům. Rozhodčí soud svým postupem nezjišťoval skutkový stav, ten měl zjištěný, pouze pomocí vhodných interpretačních pravidel vyložil sporné ustanovení. Výklad smluvního ujednání není skutkovým zjištěním, je právním hodnocením. Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí ze dne 29. února 2012, sp. zn. 23 Cdo 925/2010, dovedl, že výklad projevu vůle za použití výkladových pravidel stanovených v normách hmotného práva je právním posouzením, otázka správnosti takového posouzení je tedy otázkou právní. Obdobný názor, tedy že interpretace právního úkonu je otázkou právního posouzení, zastává také Ústavní soud, např. v usnesení ze dne 17. 12. 2003, sp. zn. III. ÚS 280/03. Jestliže nebylo rozhodování Rozhodčího soudu nepředvídatelné v posuzované věci v rozhodčím řízení, pak nebylo nutno aplikovat § 118a o. s. ř.

Námítka, podle které nebyla dána možnost věc před rozhodcem projednat, když se Rozhodčí soud vůbec nezabýval oprávněností vznesené námítky promlčení a dovolatelku nepoučil o tom, že vznesená námitka trpí nedostatky, nezakládá pochybení Rozhodčího soudu. Rozhodčí soud námítku promlčení materiálně posoudil, i když ji neshledal dostatečně vymezenou, a dospěl k závěru, že nárok žalované (v rozhodčím řízení žalobkyně) promlčen být nemůže. Samotnou správnost posouzení námítky promlčení však obecné soudy přezkoumávat nemohou.